

**GABRIEL MICHANEK
CHARLOTTA ZETTERBERG**

Den svenska miljörätten

Upplaga 6

iUSTUS

Den svenska miljörätten

Sjätte upplagan

GABRIEL MICHANEK
CHARLOTTA ZETTERBERG

§
iUSTUS
FÖRLAG

© Författarna och Iustus Förlag AB, Uppsala 2025
Upplaga 6:1
ISBN 978-91-7737-275-2
Produktion: eddy.se ab, Visby 2025
Omslag: John Persson
Omslagsbild: Framtaget med Midjourney
Förlagets adress: Box 1994, 751 49 Uppsala
Tfn: 018-65 03 30
Webbadress: www.iustus.se, e-post: kundtjanst@iustus.se
Printed by Dimograf, Poland 2025

Förord till den sjätte upplagan

Boken samlar, beskriver och analyserar regler och rättspraxis som har betydelse för den yttre miljön (utomhusluft, yt- och grundvatten, naturresurser m.m.), d.v.s. sådant som hör till ämnet miljö rätt. Den analyserar rättsliga krav i samband med bl.a. förorening, hushållning med naturresurser och energi, kontroll av kemikalier, GMO och avfall liksom krav på att skydda arter och livsmiljöer. Frågor om människors hälsa behandlas när sådana är en följd av påverkan på den yttre miljön.

Tonvikten i boken ligger på miljöbalken och dess underordnade författningar. Flertalet delar av miljöbalken analyseras relativt ingående. Boken tar även upp svensk lagstiftning vid sidan av balken, såsom plan- och bygglagen och skogsvårdslagen. EU:s miljö rätt påverkar rättsläget i Sverige starkt och utgör därför återkommande en viktig del av boken. Även internationell miljö rätt (konventioner m.m.) beaktas.

Min medförfattare professor emeritus Gabriel Michanek lämnade oss i augusti 2022 varför den sjätte upplagan har uppdaterats utan hans medverkan. Mycket av hans bidrag till boken finns i grunden fortfarande kvar men boken har omarbetats i några delar och uppdaterats med hänsyn till ny lagstiftning och rättspraxis, t.ex. i fråga om naturskydd, klimat- och energifrågor samt avfall.

Jag vill rikta ett särskilt tack till professor emeritus Bertil Bengtsson för värdefulla synpunkter på ett kapitel i boken samt till miljö rättskollegorna på juridiska institutionen vid Uppsala universitet (ni vet vilka ni är) som ställt upp och läst delar av manus till den här upplagan. Ni är alla guld värda!

Uppsala den 8 november 2024

Charlotta Zetterberg

Innehåll

Förord till den sjätte upplagan 5

INLEDNING 19

KAPITEL 1 · En grundbok i svensk miljö rätt 21

KAPITEL 2 · Svensk miljö rätt – en översikt 24

I MILJÖRÄTTEN. ALLMÄN DEL 27

KAPITEL 3 · Ämnet miljö rätt 29

3.1 Miljö rätten och den traditionella juridiken 29

3.2 Miljö rättens särdrag 30

3.3 Forskning i miljö rätt 32

3.4 Rättsliga principer 34

3.5 Miljö rättsliga instrument m.m. 40

3.5.1 Regler som avgränsar tillämpningsområdet 40

3.5.2 Målregler 41

3.5.3 Kravregler 41

3.5.4 Generella gränsvärden för emissioner, produkter m.m. 46

3.5.5 Miljö kvalitetsmål, miljö kvalitetsnormer och anknytande instrument 47

3.5.6 Belastningsnormer (bubblor, tak) och kvoter 49

3.5.7 Fysisk planering och annan reglering av mark- och vattenområden 50

3.5.8 Skydd av arter och andra enstaka objekt 51

3.5.9 Förprövning, omprövning och anmälan 52

3.5.10 Miljö bedömning 53

3.5.11 Tillsyn och sanktioner 54

3.5.12 Miljö skadestånd, ”förbudstalan” och andra regler till skydd för enskild som berörs av miljö påverkan 56

3.5.13 Miljöekonomiska styrmedel 58

3.5.14 Frivilliga instrument 59

KAPITEL 4 · Utvecklingen av miljöretten 61

4.1 Vi lär av historien 61

4.2 Tiden före industrialismen 61

4.3 Industrialism och urbanisering 62

4.3.1 Utveckling inom olika grenar 62

4.3.2 Kontrollen av förorening och liknande störningar
– skyddslagstiftning 63

4.3.3 Plan- och marklagstiftning 66

4.3.4 Lagstiftningen om användning av naturresurser 73

4.3.5 Lagstiftning om kontroll av anläggningar för trafik
och distribution av nyttigheter 74

4.4 1990-talet – EU-rätten och miljöbalken 75

4.4.1 EU-rätten 75

4.4.2 Miljöbalken 76

KAPITEL 5 · Internationell miljörett och EU-miljörett 79

5.1 Internationell miljörett 79

5.2 EU-miljöretten 85

5.2.1 Inledning 85

5.2.2 EU-rättens rättskällor och institutioner 85

5.2.3 EU-miljörettens rättsakter 88

5.2.4 Marknad, miljö och självbestämmande 88

5.2.5 EU-miljöretten i Sverige 90

5.3 Avslutande kommentar 93

II MILJÖBALKEN 95

KAPITEL 6 · Inledning 97

KAPITEL 7 · Miljöbalkens mål och genomförande 100

7.1 Målet hållbar utveckling 100

7.2 Rättsligt genomförande av miljöbalkens mål 103

KAPITEL 8 · De allmänna hänsynsreglerna	107
8.1 Inledning	107
8.2 Verksamheter och åtgärder	108
8.3 Hänsynsreglernas genomslag	112
8.4 Hänsynsreglerna och bevisskyldigheten	114
8.5 Försiktighetsmått	116
8.5.1 Några viktiga utgångspunkter	116
8.5.2 Kunskapskravet (2 §)	116
8.5.3 Det generella kravet på försiktighetsmått (3 §)	118
8.5.4 Kravet att undvika mindre miljövänliga produkter och varor (4 §)	125
8.5.5 Kravet på hushållning och kretslopp (5 §)	131
8.5.6 Valet av plats (lokaliseringskravet, 6 §)	134
8.5.7 Krav på försiktighetsmått får inte vara orimliga (7 §)	140
8.5.8 Avhjälpanderegeln (8 §)	144
8.6 Slutavvägning	146
8.6.1 Stoppregeln (9 §)	146
8.6.2 Regeringsdispens vid kvalificerad skadenivå (10 §)	151
KAPITEL 9 · Hushållningsbestämmelserna	152
9.1 Hushållningsbestämmelsernas bakgrund och räckvidd	152
9.2 När ska hushållningsbestämmelserna tillämpas?	152
9.3 Grundläggande hushållningsbestämmelser	154
9.3.1 Tillämpningsområdet	154
9.3.2 Konfliktlösning enligt 3 kap. miljöbalken	161
9.4 Särskilda hushållningsbestämmelser	166
9.4.1 Särskilda i lagen utpekade områden av riksintresse	166
9.4.2 Krav och undantag	167
9.4.3 Havsplaner	172
KAPITEL 10 · Miljökvalitetsnormer, åtgärdsprogram och adaptiv vattenplanering	173
10.1 Inledning	173
10.2 Tillkomsten av miljökvalitetsnormer och olika kategorier av sådana	175

10.3	Genomförandet av miljö kvalitetsnormer	177
10.3.1	Utgångspunkter	177
10.3.2	Planläggning enligt PBL	179
10.3.3	Genomförande av miljö kvalitetsnormer mot enskilda verksamheter och åtgärder	180
10.3.4	Genomförande av miljö kvalitetsnormer mot kollektiv av miljö påverkare – åtgärdsprogram	189
10.3.5	Rätten till en god miljö kvalitet	192
10.4	Ramvattendirektivet	197
10.4.1	Bakgrund	197
10.4.2	Adaptiv vattenplanering med sexåriga förvaltningsplaner	200
10.4.3	Tillämpningen av ramvattendirektivet i enskilda ärenden	205
10.4.4	Slutkommentar	206
KAPITEL 11 · Miljöbedömningar och MKB		207
11.1	Inledning	207
11.1.1	Miljöbedömningar, beslutsunderlag och förfarande	207
11.1.2	Utvecklingen internationellt och inom EU	209
11.2	Specifika miljöbedömningar och annat beslutsunderlag	212
11.2.1	I vilka fall krävs en specifik miljöbedömning?	212
11.2.2	Förfarandet vid en specifik miljöbedömning	215
11.2.3	Den specifika miljökonsekvensbeskrivningen	217
11.3	Strategiska miljöbedömningar vid planer och program	222
KAPITEL 12 · Naturskydd		225
12.1	Inledning	225
12.1.1	Naturskydd och annat miljöskydd	225
12.1.2	Allemansrätten	226
12.1.3	Den internationella regleringen	229
12.2	Skydd av områden	231
12.2.1	Allmänna utgångspunkter	231
12.2.2	Nationalpark	233
12.2.3	Natur- och kulturreservat samt naturminne	234
12.2.4	Biotopskyddsområde	239

12.2.5	Djur- eller växtskyddsområde	244
12.2.6	Strandskyddet	244
12.2.7	Miljöskyddsområde och vattenskyddsområde	250
12.2.8	Natura 2000 m.m.	252
12.3	Skydd av arter	262
12.3.1	Olika typer av artskydd i vid mening	262
12.3.2	Fridlysning av växt- och djurarter	263
12.3.3	Utsättande av främmande arter	278
12.3.4	Handel m.m. med växter och djur	280
12.4	Kontroll av vissa markanvändningar	281
12.4.1	Översikt	281
12.4.2	Samrådsskyldighet	282
12.4.3	Särskilt om miljöskydd i jordbruket	285
12.4.4	Vilthägn	286
KAPITEL 13	· Miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd	288
13.1	Inledning	288
13.2	Klimatfrågan	290
13.3	Tillämpningsområdet i 9 kap. miljöbalken	297
13.3.1	Miljöfarlig verksamhet	297
13.3.2	Olägenhet för människors hälsa	304
13.4	Förprovning och anmälan av miljöfarlig verksamhet	304
13.4.1	Tillstånds- och anmälningsplikt	304
13.4.2	Prövningen av ”miljöfarlig verksamhet”, tillståndet och villkoren	309
13.4.3	Särskilda krav vid provning av täkt av grus, berg m.m.	316
13.4.4	Miljöfarlig verksamhet och utsläppshandeln	318
13.5	Generella föreskrifter om skydd för hälsa och miljö	320
KAPITEL 14	· Verksamheter som orsakar miljöskador	323
14.1	Bakgrund	323
14.2	De rättsliga grunderna vid avhjälpande av föroreningsskador	324
14.2.1	Utgångspunkter och frågeställningar	324
14.2.2	Ansvarsfrågans betydelse	327
14.2.3	Verksamhetsutövares ansvar	327

14.2.4	Markäggaransvar på grund av fastighetsförvärv eller vid värdeökning	336
14.2.5	Solidariskt ansvar	338
14.3	Answarets utsträckning i tiden	341
14.4	Miljöriskområden	345
14.5	Allvarlig miljöskada – överföring av miljöansvarsdirektivet till svensk lag	346
KAPITEL 15	· Vattenverksamhet	349
15.1	Inledning	349
15.2	Vattenverksamhet	353
15.3	Förutsättningarna för vattenverksamhet	355
15.3.1	Rådigheten, förhandskontrollen och miljökraven	355
15.3.2	Tillstånds- eller anmälningsplikt för vattenverksamhet	356
15.3.3	Kravreglerna	358
15.3.4	Den särskilda kontrollen av markavvattning	361
15.3.5	Moderna miljökrav för vattenkraften	363
KAPITEL 16	· Genteknik	366
16.1	Inledning	366
16.2	Kontrollen av GMO i miljöbalken	370
16.2.1	Reglernas särdrag	370
16.2.2	Tillämpningsområdet	370
16.2.3	Etiska hänsyn	372
16.2.4	Utredningsplikt	373
16.2.5	Förhandskontroll	374
16.2.6	Märkningskrav	375
KAPITEL 17	· Kemikalier och biotekniska organismer	377
17.1	Inledning	377
17.2	EU-rätten och kemikalier	378
17.2.1	Reach och det nationella handlingsutrymmet på kemikalieområdet	380
17.2.2	Bekämpningsmedel och regleringen på EU-nivå	386

17.3	Kontrollen av kemiska produkter och biotekniska organismer i miljöbalken	390
17.3.1	Svenska anpassningar till Reach	390
17.3.2	Lagstiftningstekniken	392
17.3.3	Tillämpningsområdet	393
17.3.4	Miljöbalkens vidare kontroll av kemiska produkter och biotekniska organismer	396
KAPITEL 18	· Avfall och producentansvar	402
18.1	Inledande översikt	402
18.2	EU-rätten och avfallshanteringen	404
18.3	Regleringen av avfall och producentansvar i 15 kap. miljöbalken	412
18.3.1	Avfall – definition och kategorier	412
18.3.2	Avfallshierarkin och ansvaret för avfallshantering	415
18.3.3	Särskilda krav vid visst avfall och vissa hanteringar	421
KAPITEL 19	· Prövning	426
19.1	Inledning	426
19.2	Domstolarna och myndigheterna	426
19.2.1	Mark- och miljödomstolar, Mark- och miljööverdomstolen och Högsta domstolen	426
19.2.2	Länsstyrelser och kommuner	429
19.3	Prövningen	430
19.3.1	Tillämpliga processuella regler	430
19.3.2	Förfarandet vid prövning enligt 9 och 11 kap. miljöbalken	430
19.3.3	Hänsynsregler och andra materiella krav vid prövningen	432
19.3.4	Prövningens omfattning	432
19.3.5	Kompensationsåtgärder	440
19.3.6	Några andra frågor som rör tillstånd, godkännande eller dispens	441
19.4	Rätten att delta och att överklaga	444
19.4.1	Frågans betydelse	444
19.4.2	Det internationella perspektivet	445

Innehåll

19.4.3	Deltagande i första instans	449
19.4.4	Rätten att överklaga	450
19.5	Tillståndet, villkoren, rättsverkan och omprövning	462
KAPITEL 20 · Regeringsprövning 471		
20.1	Inledning	471
20.2	Tillåtlighetsprövning enligt 17 kap. miljöbalken	472
20.2.1	Vilka verksamheter prövas?	472
20.2.2	Tillåtlighetsprövning med kommunal vetorätt	473
KAPITEL 21 · Offentligrättsliga instrument för genomdrivande av miljökrav – tillsyn och sanktioner 481		
21.1	Inledning	481
21.2	Tillsyn	482
21.2.1	Tillsynsmyndigheterna	482
21.2.2	Tillsynens uppgifter och verktyg	485
21.3	Straff och miljöstraffsavgift	493
21.3.1	Inledning	493
21.3.2	Straffreglerna i miljöbalken och tillämpningen i praktiken	496
21.3.3	Miljöstraffsavgift	504
KAPITEL 22 · Ersättning till enskilda vid ingripanden av det allmänna 507		
22.1	Inledning	507
22.2	Intrångsersättning	511
22.2.1	Några utgångspunkter	511
22.2.2	Pågående markanvändning	512
22.2.3	Avsevärt försvarande av pågående markanvändning	517
22.2.4	Rådighetsinskränkning för att skydda hälsa, miljöskydd och säkerhet	520
22.3	Avslutande principiell diskussion	521

KAPITEL 23 · Miljöskadestånd samt enskilds och grupper talan om försiktighetsmått eller förbud 523

- 23.1 Inledning 523
- 23.2 Allmänt om miljöskador och miljöskadestånd 523
- 23.3 Förutsättningar för miljöskadestånd 525
- 23.4 Civilrättslig talan om försiktighetsmått eller förbud 529

III SEKTORSLAGSTIFTNINGEN 533

KAPITEL 24 · Inledning 535

KAPITEL 25 · Planlagstiftning 539

- 25.1 Plan- och bygglagen (PBL) 539
 - 25.1.1 Inledning 539
 - 25.1.2 Hänsynsreglerna i PBL 541
 - 25.1.3 Planläggning 544
 - 25.1.4 Bygglov, rivningslov och marklov 559
- 25.2 Lagen om kommunal energiplanering 561

KAPITEL 26 · Lagstiftning om mark för areella näringar 563

- 26.1 Inledning 563
- 26.2 Skogsvårdslagen 564
 - 26.2.1 Lagens två likställda mål 564
 - 26.2.2 Skogsmark m.m. 565
 - 26.2.3 Skogsskötseln 566
 - 26.2.4 Naturvårdshänsyn i skogsvårdslagen 568
 - 26.2.5 Fjällnära skog 571
 - 26.2.6 Ädellövskogar 572
 - 26.2.7 Skogsvårdslagen och miljöbalken 573
- 26.3 Rennäringslagen 574

KAPITEL 27 · Lagstiftning om utvinning av vissa naturresurser 576

- 27.1 Inledning 576
- 27.2 Minerallagen 577
- 27.3 Lagen om kontinentalsockeln (kontinentalsockellagen) 580

Innehåll

- 27.4 Lagen om rätt till sand-, grus- och stentäkt inom vissa allmänna vattenområden 582
- 27.5 Svensk utvinning av naturresurser m.m. utanför territorialgränsen 582

KAPITEL 28 · Lagstiftning om jakt och fiske 584

- 28.1 Inledning 584
- 28.2 Jaktlagstiftningen 585
- 28.3 Fiskelagstiftningen 594

KAPITEL 29 · Lagstiftning om transporter och miljö 597

- 29.1 Inledning 597
- 29.2 Trafikanläggningar 597
 - 29.2.1 Inledning 597
 - 29.2.2 Byggande av väg 599
 - 29.2.3 Byggande av järnväg 603
 - 29.2.4 Byggande av flygplats 604
 - 29.2.5 Byggande av hamn och anläggande av farled 605
 - 29.2.6 Sammanfattning och slutkommentar 606
- 29.3 Transportmedlens störningar och risker 607
 - 29.3.1 Fartyg 607
 - 29.3.2 Övriga transportmedel 610

KAPITEL 30 · Lagstiftning om distribution av energi, vatten, avlopp m.m. 613

- 30.1 Starkströmsledningar, naturgasledningar och andra rörledningar m.m. 613
- 30.2 Elcertifikat 615
- 30.3 Vatten- och avloppsanläggningar 615

KAPITEL 31 · Lagstiftning om joniserande och icke joniserande strålning 618

- 31.1 Inledning 618
- 31.2 Lagen om kärnteknisk verksamhet (kärntekniklagen) 619
 - 31.2.1 Allmänt om lagen 619

31.2.2	Skyldigheter för tillståndshavare	620
31.2.3	Export och import av kärnavfall m.m.	620
31.3	Den tidigare lagen om kärnkraftens avveckling (avvecklingslagen)	621
31.4	Lagen om ansvar och ersättning vid radiologiska olyckor	623
31.5	Strålskyddslagen	625
KAPITEL 32 · Lagstiftning om säkerhet mot olyckor m.m.		627
KÄLLOR OCH REGISTER		631
Litteraturförteckning		633
Rättsfallsregister		649
Sakregister		659

Inledning

En grundbok i svensk miljö rätt

Bokens syfte är att ge en grundlig behandling av hela den svenska miljö rätten och bör därmed vara lämpad för större kurser i ämnet miljö rätt. Boken ska också kunna ge vägledning till praktiskt verksamma som har insikt i rättsområdet, men vill få fördjupade kunskaper om centrala miljö rättsliga frågor.

Boken har tre delar. Den första delen – *Miljö rätten* – behandlar på ett allmänt plan typiska miljö rättsliga frågor, såsom ämnets karaktär, de grundläggande principerna och de rättsliga instrumenten. Här finns även en historisk översikt och en kortfattad inblick i EU-miljö rätten och den internationella miljö rätten. Syftet är att ge läsaren de grunder i ämnet som behövs för att rätt förstå innebörden i de två följande avdelningarna, som behandlar den gällande miljö lagstiftningen i Sverige.

Bokens andra del – *Miljö balken* – analyserar ingående den viktigaste svenska författningen inom rättsområdet. Denna del är bokens mest omfattande. Här diskuteras de övergripande bestämmelserna om balkens miljö mål, liksom de grundläggande miljö kraven och vissa andra miljö rättsliga instrument som har central betydelse vid genomförandet av målen. Därefter behandlas balkens särskilda kapitel om naturskydd, särskilda verksamhetsslag (såsom industrier, täkter och markavvattningar) liksom hantering av genetiskt modifierade organismer (GMO), kemikalier, biotekniska organismer och avfall. Andra viktiga ”balkfrågor” som avhandlas är tillståndsprövning, tillsyn (kontroll) och sanktioner, skadestånd och annan ersättning samt civilrättslig talan om förbud eller försiktighetsmått.

Bokens tredje del – *Sektorslagstiftningen* – tar upp författningar som gäller vid sidan av miljö balken och reglerar särskilda områden, såsom fysisk planering, areella näringar, utvinning av naturresurser, kontrollen av transporter och joniserande strålning.

Boken behandlar miljö balken och andra författningar i huvudsak efter deras givna regelstrukturer, men integrerar frågor om förhållandet mellan olika författningar och mellan delar i samma författning (främst i miljö balken). En viktig del i analyserna är att framhålla miljö reglers konsekvenser från miljö synpunkt. Rättsfall och hypotetiska exempel belyser den praktiska betydelsen

av olika regler. De rättsliga avgörandena härrör främst från Högsta domstolen, Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare Regeringsrätten) och Mark- och miljööverdomstolen (tidigare Miljööverdomstolen).¹

I samband med den löpande behandlingen av svenska miljöförfattningar tas kortfattat upp vad som gäller enligt den internationella miljöretten, liksom EU-miljöretten. Den senare diskuteras ibland mer ingående och i belysning av rättsfall från EU-domstolen.

Miljöbalken och annan miljölagstiftning revideras kontinuerligt. Även ny praxis ändrar rättsläget. Vi redogör för rättsutvecklingen genom att lägga in supplement till boken elektroniskt på Iustus förlags hemsida: www.iustus.se. I boken hänvisas till miljörettslig litteratur av olika karaktär. Det är allt från ingående vetenskapliga undersökningar i doktorsavhandlingar och andra böcker eller tidskriftsartiklar till mer övergripande arbeten, såsom kommentarer till lagstiftning och läroböcker. Bland den litteratur som i olika avseenden kompletterar denna bok, vill vi här särskilt nämna några.

Staffan Westerlunds bok *Miljörettsliga grundfrågor 2.0* är framför allt en bok i allmän miljörettslära.² Den lägger en viktig grund för miljöretten som rättsområde med dess teorier och särdrag. Bland de av Westerlunds arbeten som särskilt knyter an till miljöbalken bör nämnas den kortfattade *Miljörettslig tidskrift 1999:1 Spaltkommentar Miljöbalkens 1–17 samt 24 kapitel* och den kompletterande, mer analytiska *Miljörettslig tidskrift 1999:2–3 Delkommentarer till miljöbalken Mbdk 1–8*.³

Stefan Rubenssons bok *Miljöbalken* behandlar miljöbalken och några andra miljölagar, i nära anknytning till lagtext och förarbeten.⁴ I Jonas Ebbessons bok *Miljö rätt* introduceras läsaren i svensk miljölagstiftning med betoning på miljöbalken.⁵ Boken redogör även för viss miljölagstiftning vid sidan av balken, har kopplingar till den internationella miljöretten och EU-miljöretten och lägger ett miljörettsligt perspektiv på frågor om demokrati och mänskliga rättigheter.

Bertil Bengtssons bok *Speciell fastighetsrätt* tar upp miljöbalken och annan miljölagstiftning men även andra regler om markanvändning, såsom lagstiftningen om fastighetsbildning och expropriation.⁶ Hans bok *Miljöbalkens återverkningar* analyserar vissa delar av miljöbalken ingående och diskuterar även

¹ Vid hänvisning till Mark- och miljööverdomstolens (och den tidigare Miljööverdomstolens) domar används förkortningen MÖD.

² Westerlund 2003a.

³ Westerlund i *Miljörettslig tidskrift 1999:1* resp. *Miljörettslig tidskrift 1999:2–3*.

⁴ Rubenson 2021.

⁵ Ebbesson 2023.

⁶ Bengtsson 2022.

balkens förhållande till annan lagstiftning, liksom balkens inverkan på andra rättsområden än miljö rätten.⁷ I boken *Miljöskadestånd och grannansvar* behandlar Bertil Bengtsson skadeståndsansvar för miljöskador och vissa andra skador i en verksamhets omgivning.⁸

För de läsare som vill veta mer om framväxten av och strukturen i rådande internationella regler på miljöområdet rekommenderas Jonas Ebbessons bok *Internationell miljö rätt*.⁹ Boken redogör för grunderna i den internationella miljö rätten med dess principer och system för genomförande och lyfter fram centrala rättsfrågor inom den internationella miljö rätten. Ett stort antal internationella överenskommelser (konventioner m.m.) behandlas.

I *EU Environmental Law and Policy* behandlar David Langlet och Said Mahmoudi EU som internationell organisation med ett eget rättssystem. Boken behandlar miljö rättsliga principer och rättsakter ("lagar" m.m.), liksom EU-domstolens praxis. Den introducerar läsaren i EU-miljö rättsens specifika miljöområden (såsom klimat och biodiversitet). Det finns också en rättslig diskussion kring vissa typiska konfliktfrågor, såsom den mellan miljöskydd och fri rörlighet.¹⁰ Annika Nilssons bok *Introduktion till EU:s miljö rätt* är en mer kortfattad och översiktlig framställning.¹¹ Andra viktiga arbeten på området är *European Environmental Law* av Jan H. Jans och Hans H.B. Vedder,¹² Krämer's *EU Environmental Law* av Ludwig Krämer och Christopher Badger¹³ och *Environmental law* av Elizabeth Fisher, Bettina Lange och Eloise Scotford.¹⁴

Den som vill fördjupa sig i de processuella frågor som aktualiseras vid tillämpning av miljöbalken kan studera Per Henrik Lindbloms böcker *Miljöprocess I och II*.¹⁵ Tyngdpunkten ligger här på den miljö rättsliga civilprocessen (enskilds eller gruppers talan i domstol om skadestånd, försiktighetsmått eller förbud).

⁷ Bengtsson 2001.

⁸ Bengtsson 2023.

⁹ Ebbesson 2000.

¹⁰ Langlet och Mahmoudi 2016.

¹¹ Nilsson 2014.

¹² Jans och Vedder 2024.

¹³ Krämer 2024.

¹⁴ Fischer m.fl. 2019.

¹⁵ Lindblom 2001 och 2002.

Svensk miljö rätt – en översikt

Innan den egentliga framställningen startar i bokens allmänna del – Miljö rätten – ges här en kort introducerande översikt av den svenska miljö rätten 2024.

Överst i det svenska regelsystemet finns regeringsformen (1974:152). Det är en grundlag som på ett allmänt plan bl.a. ger ramarna för hur miljö författningar ska antas och utformas och hur våra domstolar och myndigheter ska besluta och agera när de tillämpar miljö regler i praktiken. Två bestämmelser i regeringsformen framhåller uttryckligen miljö intressen. ”Det allmänna ska främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer”.¹ Här knyts an till det globala miljö målet hållbar utveckling, men utan närmare precisering. Regeln riktas endast till det ”allmänna”, alltså statliga och kommunala organ, men inte till enskilda personer som påverkar miljön. Det är inte troligt att regeln i sig direkt kan få avgörande betydelse i enskilda ärenden, men den bör kunna ge stöd för en miljö vänlig tolkning av andra regler. Den andra bestämmelsen förklarar: ”Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten”,² men utan att precisera vad detta närmare innebär. Allemansrätten är gammal sedvanerätt med oskarpa gränser.

Miljö balken (1998:808) är den centrala miljö rättsliga författningen i Sverige, i kraft sedan 1/1 1999. Den ersatte då sexton miljö lagar, bl.a. de centrala ”skyddslagarna” miljö skyddslagen (1969:387), hälsoskyddslagen (1982:1080) och lagen om kemiska produkter (1985:426), men också t.ex. lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser och vattenlagen (1983:291). Under balken sorterar ett stort antal förordningar utfärdade av regeringen och många föreskrifter beslutade av Naturvårdsverket och andra myndigheter. Som konstruktion är balken tämligen unik i ett internationellt perspektiv.

I balkens första avdelning fastställs målet med lagstiftningen, nämligen att främja en ”hållbar utveckling” för nuvarande och kommande generationer. Balken är mer utförlig än regeringsformen genom att uppställa vissa delmål som måste iakttas i den praktiska tillämpningen, såsom att skydda människors

¹ 1 kap. 2 § 3 st. regeringsformen.

² 2 kap. 15 § 4 st. regeringsformen.

hälsa och miljön mot föroreningar och andra störningar, bevara biologisk mångfald och hushålla med råvaror, material och energi. Balken har vissa allmänna hänsynsregler med grundläggande miljökrav vilka har en mycket stor räckvidd mot olika slags verksamheter och åtgärder som kan påverka miljön.³ Den inledande avdelningen innehåller även så kallade ”hushållningsbestämmelser”, som anger hur olika mark- och vattenområden får användas.⁴ Vidare finns regler om miljö kvalitetsnormer, som innebär möjlighet att i precisa siffror eller termer fastställa vilken kvalitet miljön ska ha som minimum, t.ex. mängden av visst ämne i vatten eller luft.⁵ Övergripande är slutligen reglerna om miljöbedömningar, som bl.a. bestämmer kvaliteten på det underlag som ska finnas till hands inför beslut om dels planer och program (strategiska miljöbedömningar), dels enskilda miljöpåverkande verksamheter och åtgärder (specifika miljöbedömningar).⁶

Miljöbalkens andra och tredje avdelningar reglerar särskilda sektorer inom miljöområdet: naturskyddet, industrier och liknande så kallad ”miljöfarlig verksamhet”, verksamhet som orsakar miljöskador (bl.a. förorenade mark- eller vattenområden), vattenverksamhet (t.ex. dammbyggen och markavvattning), jordbruk m.m., genteknisk verksamhet, hantering av kemiska produkter och biotekniska organismer samt avfallshantering och producentansvar.⁷ De två sektorsinriktade avdelningarna kompletterar de övergripande reglerna i första avdelningen och har bl.a. regler om tillståndsplikt för vissa typer av verksamheter.

Övriga fyra avdelningar i balken reglerar framför allt prövningsförfaranden, rätten att överklaga beslut och andra processuella frågor, organisationen med bl.a. de särskilda mark- och miljödomstolarna, tillstånds rättsverkan och möjligheterna att i efterhand ompröva tillstånd och ändra dess villkor, tillsyn (inspektioner och annan myndighetskontroll), straff och andra påföljder vid överträdelse av reglerna, ersättning samt rätten för enskilda och grupper att väcka civilrättslig talan i domstol om anspråk på miljöskadestånd, förbud eller försiktighetsmått.

Trots att miljöbalken innebar en samordning av miljölagar, finns det fortfarande ett stort antal författningar vid sidan av balken som på ett eller annat sätt har betydelse för användningen av mark och vattenområden, utvinning av naturresurser och skyddet för hälsa och miljö. Plan- och bygglagen (2010:900,

³ 1–2 kap. miljöbalken (MB).

⁴ 3–4 kap. MB.

⁵ 5 kap. MB.

⁶ 6 kap. MB.

⁷ 7–15 kap. MB.

PBL), skogsvårdslagen (1979:429), väglagen (1971:948) och lagen (1984:3) om kärnteknisk verksamhet är några exempel.

Svensk miljö rätt består inte enbart av de regler som beslutas om nationellt utan den är i hög grad beroende av EU-rätten, som också är överordnad den svenska nationella rätten. När Europeiska gemenskapen (EG) bildades efter andra världskriget var syftet främst att skapa en fri rörlighet över gränserna och därigenom underlätta för freden. Regleringen av miljön ansågs då och under åtskilliga år framåt som en rent nationell angelägenhet. Först vid slutet av 1970-talet kom insikten på allvar att miljöfrågorna måste hanteras gemensamt, inte minst på grund av deras gränsöverskridande karaktär. Efter hand har fler miljöfrågor reglerats, såsom luft- och vattenkvalitet, naturskydd, kemikalier och genteknik. Miljöskyddets ställning har stärkts, såväl i de primära rättsakterna "Fördragen" (ett slags grundlag), som i de sekundära rättsakterna (främst förordningar och direktiv).

Europeiska unionen (EU) bildades 1992 genom det så kallade Maastricht-fördraget. Sverige är medlem sedan 1995 och därmed beroende av EU-rätten. Mark- och miljödomstolar och andra svenska rättstillämpande myndigheter är i vissa situationer bundna av dessa regler, i första hand EU-rättsliga "förordningar", som gäller omedelbart för enskilda och för domstolar och andra myndigheter i medlemsstaterna. En annan EU-rättsakt är "direktiv" och denna form dominerar fortfarande inom miljö rätten även om antalet "förordningar" har ökat under senare år. EU-rätten ställer krav på Sverige som medlemsstat att anpassa sin lagstiftning. Ibland har detta inte skett på ett tydligt sätt. Då ska svenska domstolar och andra rättstillämpande myndigheter så långt som möjligt tolka de svenska reglerna i syfte att uppfylla EU-rätten, t.ex. ett krav i ett miljödirektiv. I vissa fall gäller dock EU-rätten direkt i Sverige, även i strid med svenska regler. Vi återkommer till dessa frågor.⁸

Sammanfattningsvis styrs enskilda och myndigheter i Sverige av en rättsordning, som vid sidan av de regler som vi beslutat om nationellt (främst genom riksdagen), även innehåller regler som antagits av EU:s lagstiftande organ (Europeiska unionens råd och Europaparlamentet). Även EU-domstolens praxis påverkar det svenska rättsläget.

⁸ Nedan avsnitt 5.2.5.